

МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИ НОТАРИАТ СОҲАСИНИ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИНING ТАШКИЛИЙ-КОНЦЕПТУАЛ АСОСЛАРИ ВА ТАРИХИЙ АҲАМИЯТИ

И. Т. Мамажонова

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти докторанти

АННОТАЦИЯ

Мақолада мустақиллик йиллари инсон ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишда нотариал фаолиятда ягона ҳуқуқ тизими яратилганлиги, нотариатсоҳасини ташкил этилишининг ташкилий-концептуал асослари ва унинг тарихий аҳамияти ёртилди. Бу борада “Ҳаракатлар стратегияси”да давлат ва жамият қурилиши тизимини такомиллаштириш, қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизими ва нотариат соҳасини ислоҳ қилиш масалалари мамлакатимиз мустақилликка эришгандан сўнг илк маротаба айнан шу ҳужжатда муҳим вазифа сифатида белгилаб берилганлиги қайд этиб ўтилди.

Калит сўзлари: концепция, нотариат, нотариал фаолият, нотариус ёрдамчиси, қонун, далилларни таъминлаш, медиатор, инновация, давлат божи, электрон тўлов, муомалага лаёқатсиз, нотариал палата.

ABSTRACT

The article deals with the issue during the years of independence in the Republic of Uzbekistan, an integral legal system was created to protect the rights, freedoms and legitimate interests of citizens in the practice of notaries. In which the activities of notaries occupy an important place in the strategy of action in five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021, the tasks of the conceptual and organizational foundations of notary bodies in Uzbekistan are defined.

Keywords: concept, notary, notarial activity, notary's assistant, law, evidence provision, mediator, innovation, state fee, electronic payment, incompetent, notary chamber.

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 25 майдаги “Низоларнинг олдини олишга қаратилган институт сифатида нотариат тизимини янада такомиллаштириш чора-



тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3741-сонли Қарори[1] да мамлакатда нотариатни ислоҳ қилиш, уни превентив одил судлов ҳамда судгача бўлган низоларнинг олдини олиш вазифаларини бажарувчи жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқларини таъминловчи муҳим институтлардан бири сифатида шакллантириш борасида изчил чора-тадбирларни амалга ошириш белгилаб берилди. Фармонда нотариат соҳасидаги қатор камчиликлар кўрсатиб ўтилди. Жумладан, аҳолига кўрсатилаётган нотариал хизматларнинг сифати ва тезкорлигининг паст даражадалиги, давлат божлари ва бошқа йиғимлар ундиришнинг шаффоф эмаслиги, бюрократик тўсиқлар аҳолини нотариат тизимига бўлган ишончини пасайтириб, коррупция кўринишлари пайдо бўлишига имкон яратиб келаётганлиги, асосан тасдиқлаш хусусиятига эга бўлган вазифани бажараётган амалдаги нотариат тизими мамлакатнинг бугунги ривожланиш талабларига жавоб бермаётганлиги, комплекс нотариал хизматлар кўрсатувчи янада фаол моделга ўтиш кераклиги, замонавий инновацион ва ахборот-коммуникация технологияларини жорий этишнинг паст даражадалиги, идорлараро электрон ҳамкорлик етарли даражада йўлга қўйилмаганлиги, профилактик чоралар сифатида энг кўп низолашилаётган нотариал битимларни расмийлаштиришда аудио ва видео қайд этишдан фойдаланилмаётганлиги, нотариат соҳасида фаолият юритаётган кадрларни малакасини ошириш, нотариал хизмат кўрсатишни сифати ва тезкорлигини ошириш, нотариал идора ходимларини ўз функционал вазифаларини лозим даражада бажариши устидан масофадан назорат қилишни шакллантириш қайд этиб ўтилди[2]. Жамиятимиз тараққиётида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармони билан тасдиқланган “2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси”[3]да инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасида асосий йўналишлар белгилаб берилди. Унга кўра, “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили”да амалга оширишга оид Давлат дастурига кўра, 2019 йилда 24 та Қонун, 13 та Президент Фармон ва қарорлари, 51 та Ҳукумат қарори қабул қилинди. Давлат дастурида нотариал идоралар фаолиятини такомиллаштириш бўйича келгусида қонунчиликка қўшимча ва ўзгартиришлар киритилиши кераклиги кўрсатиб ўтилди.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МУҲОКАМА

Давлат дастурида нотариал фаолиятни такомиллаштириш, замон талабига мос бўлган ҳуқуқий механизмни яратиш бўйича “Нотариат тўғрисида”ги қонунга қўйидаги: нотариус лавозимига номзодлар учун стажировка муддатини қисқартиш; нотариус ёрдамчисига ҳужжат нусхаларини тўғрилигини тасдиқлаш ваколатини бериш; нотариусларни аттестациядан ўтказиш ва уларни даврий ротация қилиш тартибини жорий этиш; нотариал идораларга электрон шаклда мурожаат қилиш тартибини белгилаш; давлат божини электрон тўлов тизимидан фойдаланган ҳолда қабул қилиш тартибини жорий этиш; муомалага лаёқатсиз деб топилган фуқаролар тўғрисида маълумотлар базасини шакллантириш; лавозимида уч йиллик стажга эга бўлган нотариус ёрдамчисига тегишли стажировкани ўтамасдан туриб нотариус лавозимини эгаллаш учун танловда иштирок этиш имконини бериш[4] каби қоидаларни киритиш назарда тутилган эди.

Шунингдек, 2019 йил январь ойидан бошлаб нотариал ҳаракат расмийлаштириш учун зарур бўлган, турли давлат идора ва ташкилотларидан йиғиб келинадиган ҳужжатлар электрон шаклда қабул қилиб олинadиган бўлди. “Газета.uz” ва “Адвокат” журналининг берган хабарига кўра Ҳаракатлар стратегиясида белгилаб берилган устивор йўналишлардан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати аъзолари “Нотариат тизимининг тубдан ислоҳ қилиниши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги қонунни кўриб чиқиб, маъқуллади бу эса мамлакатимизда нотариат соҳасини замон талабларига мос ривожланишига йўл очиб берган ҳужжат сифатида тарихга муҳрланди.

Мустақиллик йиллари Ўзбекистон Республикасининг “Нотариат тўғрисида”ги қонунига бир қатор ўзгартишлар киритилди. Қонуннинг биринчи бўлими “Нотариат фаолиятининг ташкилий асослари” деб номланди. Мазкур бўлим мустақиллик йиллари нотариат соҳасини ташкил этилишининг ташкилий-концептуал асосларини ўзида қамраб олди. Қонунда нотариат соҳасида кадрлар масаласига жиддий эътибор қаратилди. Ўзбекистон Республикасида нотариус йигирма беш ёшдан кичик ва олтмиш беш ёшдан катта бўлмаган, олий юридик маълумотга, юридик мутахассислик бўйича камида уч йиллик иш стажига эга бўлган, шу жумладан нотариал идорада камида бир йил стажировка ўтаган, малака имтиҳонини топширган Ўзбекистон Республикаси фуқароси нотариус бўлиши мумкинлиги кўрсатиб ўтилди. Шунингдек, судьялик



лавозимида камида беш йил ишлаган ёки нотариус ёрдамчиси ёхуд адлия органларининг нотариал фаолиятга раҳбарлик қилиш ва ушбу фаолиятни назорат қилиш билан боғлиқ лавозимларида камида уч йил ишлаган шахслар учун стажировкадан ўтиш талаб қилинмайдиган бўлди. Суриштирувчи, терговчи, прокурор, адлия органларининг иши нотариат фаолияти билан боғлиқ бўлмаган бошқарув ходими ёки адвокат сифатида камида уч йил ишлаган шахслар, агар уларнинг ваколатлари тугатилган пайдан эътиборан беш йил ўтмаган бўлса, олти ой муддат стажировка ўташлиги белгиланди. Жумладан, муомалага лаёқатсиз ёки муомала лаёқати чекланган деб топилган шахс, қасддан содир этган жинояти учун судланганлик ҳолати тугалланмаган ёки судланганлиги олиб ташланмаган шахс, нотариус, адвокат, терговчи, суриштирувчи, прокурор, судья ёки ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг бошқа ходими сифатидаги ваколатлари ўз касбий фаолиятига мос келмайдиган қилмишлар содир этганлиги учун ваколати тугатилган шахс - уч йил мобайнида, нотариус лавозимини эгаллаш учун танловда иштирок эта олмаслиги қонунда ўз ифодасини топди. Давлат нотариал идоралари нотариусларига махсус унвонлар - мансаб даражалари берилиши қонунда кўрсатиб ўтилди[5].

Жаҳон тажрибасига муурожаат этадиган бўлсак, **Германияда нотариус** лавозимига Германия фуқароси бўлган, алоҳида академик тайёрловдан ўтган, Университетни (олий даргоҳни) мувафақиятли тамомлаган, икки ёки икки ярим йил суд, прокуратура, адвокатурада амалиёт ўтаган, шунингдек уч йил нотариус-ассессори бўлиб стажировка ўтаб, синовдан ўтган, судьялик лавозимини эгаллаш учун зарур бўлган барча талабларга жавоб берган, шахсларгина нотариус лавозимида ишлашлари мумкин[6]. Шахсни нотариус лавозимига тайинлаш учун у 30-35 ёшга тўлган бўлиши лозим[7]. Шунингдек, нотариуслар ўз фаолиятига киришишларидан аввал суд олдида қасамёд қабул қиладилар. Бу ҳолатни Франция, Испания тажрибаларида ҳам кўришимиз мумкин[8].

Австрияда нотариуслик лавозимига даъвогар бўлган шахс олий юридик маълумотли, нотариат соҳаси бўйича алоҳида ўқиб малака оширган австрия фуқароси бўлиб, мутахассислик бўйича 7 йил иш стажига эга бўлиши керак[9].

Бельгияда нотариус лавозимига тайинланишлик учун шахс олий юридик маълумотга эга бўлиши, бунинг учун олий даргоҳда 5 йил ўқийди, нотариус лавозимига тайинланишлик учун эса яна 5 йил қўшимча ўқиб нотариус деган диплом олади, ушбу

дипломни олгач, нотариус лавозимига тайинланишлик учун 3 йил стажировка муддатини ўтайди[10]. Нотариус лавозимига қирол тайинлайди.

Голландияда нотариус лавозимига тайинланишлик учун олий даргоҳни нотариат мутахассислиги бўйича тугатган бўлиши, сўнг уч йил қўшимча стажировка ва ушбу муддат ичида бир вақтда қўшимча нотариат бўйича курсларга бориши, ушбу соҳа бўйича белгиланган муддатни ўтаган бўлиши, яъни шахс олий даргоҳни битиргач 15 йил ўтгандан сўнггина нотариус бўлиб ишлаши мумкин. Нотариуслик фаолияти билан шуғулланиш учун унга ҳуқуқни қиролича беради[11].

Грецияда нотариус бўлиш учун шахс олий маълумотли юрист бўлиб, бир ярим йил адвокатурада ишлаган бўлиши, нотариал фаолият билан шуғулланишга руҳсат олгач, 2 йил нотариал идорада стажировка ўтайди. Шундан сўнг нотариусликка ўз номзодини кўрсатган шахс конкурсда иштирок этади. Адлия вазирлигида ўтказилган конкурсда ғолиб чиққан шахс нотариус лавозимига тайинланишлиги мумкин[12].

Испанияда нотариуслик фаолияти билан шуғулланишлик учун олий маълумотли шахс барча ҳуқуқ соҳалари бўйича яна алоҳида имтиҳон топширади[13]. Конкурсда ғолиб чиққан шахсга нотариус дипломини Испания қиролининг шахсан ўзи топширади.

Францияда нотариуслик лавозими меросхўрларга ўтади бу ҳолат Италия ва Грецияда ҳам мавжуд[14].

Мамлакатимизда амалга оширилган ҳуқуқий ислохотлар натижасида давлат нотариал идораларини нодавлат нотариал идораларга босқичма-босқич ўтказиш назарда тутилди, давлат ва хусусий нотариал идоралар тенг ҳуқуқларга эгаллиги ва бир хил мажбуриятларни зиммасига олиши, давлат ва хусусий нотариуслар расмийлаштирган ҳужжатлар бир хил юридик кучга эгаллиги қонунан белгилаб берилди. Ўзбекистон Нотариал палатасининг фаолиятини ташкил этиш тартиби, унинг асосий вазифалари ва фаолияти йўналишлари қонунда кўрсатиб ўтилди. Айрим турдаги битимлар учун мажбурий нотариал тасдиқлаш бекор қилинди, нотариал ҳаракатларнинг янги турлари жорий этилди. Шунингдек, мулкни бошқа шахсга ўтказиш, ижарага олиш (ижарага бериш) ва ундан бепул фойдаланиш шартномаларини тасдиқлашда айрим талаблар бекор қилиниб, бундай турдаги битимларни тасдиқлаш жараёни соддалаштирилди.

Нотариус ўз касбий мажбуриятларини бажариши вақтида етказилган зарардан фуқароларни ҳимоя қилиш

мақсадида нодавлат нотариал идоралар нотариусларининг фуқаролик жавобгарлигини суғурта қилиш, нотариусга электрон мурожаат қилиш тизимини такомиллаштириш орқали тезкор нотариал хизматлар кўрсатиш тартиби белгилаб берилди.

Қонунда нотариал ҳаракатларнинг янги турлари жорий этилди, хусусан, нотариуслар медиатор вазифасини бажариши[15], далилларни таъминлаш[16] муаллифлик ва турдош ҳуқуқ объекти тақдим этилган вақтни тасдиқлаш[17] ҳамда электрон ҳужжат ва қоғоз кўринишидаги ҳужжатнинг бир хил юридик кучга эга эканини тасдиқлаши мумкинлиги қоидалари белгиланди[18].

Ўзбекистонда **нотариат соҳасини ташкил этилишининг ташкилий-концептуал асосларини** яратилиши ва мамлакатда **замонавий нотариат** концепциясини шакллантиришда “2017-2021-йилларда” Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси” бўйича ишлаб чиқилган Давлат Дастури нотариал идоралар фаолиятида туб ўзгаришлар содир бўлишига асос бўлган тарихий ҳужжат ҳисобланади.

ХУЛОСА

Адабиётларда қайд этилишича “концепция” сўзи латинча “*conceptio*” сўзидан олинган бўлиб, муайян йўналишдаги асосий ғоя ва уни тушунтириш воситаси[19] маъносини англатади. Мамлакатимизда ишлаб чиқилган ва бугунги кунда ҳаётга татбиқ этилаётган ушбу концепциянинг маъно-мазмунидан келиб чиқиб, нотариат соҳасига татбиқ этадиган бўлсак, ушбу концепция нотариат соҳасини янгилаш, қонун устиворлигини таъминлаш ғоясини илгари суради.

“Ҳаракатлар стратегияси”да давлат ва жамият қурилиши тизимини такомиллаштириш, қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштириш, ижтимоий соҳани ривожлантириш, ҳавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш ҳамда ўзаро манфаатли ва амалий ташқи сиёсат соҳасида устувор йўналишлар белгиланган бўлиб, аҳолига кўрсатилаётган юридик ёрдам ва ҳуқуқий хизматлар сифатини тубдан яхшилаш, нотариат соҳасини ислоҳ қилиш масалалари мамлакатимиз мустақилликка эришгандан сўнг илк маротаба айнан шу ҳужжатда муҳим вазифа сифатида белгилаб берилди.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Низоларнинг олдини олишга қаратилган институт сифатида нотариат тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони и// Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси 26.05.2018 й. 07/18/3741/1272-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Низоларнинг олдини олишга қаратилган институт сифатида нотариат тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси 26.05.2018 й. 07/18/3741/1272-сон.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини яна-да ривожлантиришнинг Ҳаракатлар стратегияси”ни тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони. //Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017, 6-сон, 70-модда. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 10.08.2020 й., 06/20/6041/1151-сон.
4. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устивор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили”да амалга оширишга оид Давлат дастурини ўрганиш бўйича Илмий-Услубий рисола Ўзбекистон Республикаси Олий ва Ўрта махсус таълим вазирилиги. Тошкент давлат иқтисодиёт университети. Тошкент “Маънавият” 2017. 180-183 бетлар.
5. 2020 йил 14 январдаги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. 602-сонли Қонуни таҳририда Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 15.01.2020й., 03/20/602/0052-сон
6. Нотариальный Вестник –Москва Изд. Юрист. Юридическая практика - 1999.–№ 5.–6с.
7. Дитрих Клеппи, нотариус Рейнской нотариальной палаты “Нотариат в Германии” // Ж. Нотариальный Вестник. – Москва. Изд. Юрист -1998. –№10. –С 47.
8. Селянин А.В. Нотариат. – Москва. 2005. –32 с.
9. Нотариальный вестник 1999. Москва Издательство-Юрист –№ 5.–С. 43-44.
10. Нотариальный вестник // Ж.– Москва, 1999. – № 5. – 45с.
11. Нотариальный вестник // Ж.– Москва, 1999.– № 5.– 47с.
12. Нотариальный вестник // Ж.– Москва, 1999. – № 5. – 43с.
13. Нотариальный вестник // Ж.– Москва, 1999.– № 5. – 43с.
14. Нотариальный вестник // Ж.– Москва, 1999. – № 5. – 50с.



15. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 02.05.2020 й., 10/20/3113-5/0602-сон
16. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 02.05.2020 й., 10/20/3113-5/0602-сон
17. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 02.05.2020 й., 10/20/3131-5/0602-сон
18. <https://www.gazeta.uz/uz/2019/12/16/addition/>,<http://advokatnews.uz/xabar/1382.html>
19. Жаҳон фалсафаси қомуси. “Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти” нашриёти Тошкент-2016. - 623 б.

